

Osmanlı Süreli Çocuk Yayınlarında Çocukluk ve Eğitim Anlayışı “Çocuk Dostu” Örneği

ARAŞTIRMA MAKALESİ

Ali GURBETOĞLU¹

1 Dr. Öğrt. Üyesi, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, ali.gurbetoglu@izu.edu.tr, ORCID 0000-0003-3710-3516.

Gönderilme Tarihi: 10.02.2023 Kabul Tarihi: 13.03.2023 DOI: 10.37669/milliegitim.1249808

Atf: “Gurbetoğlu, A. (2024). Osmanlı süreli çocuk yayınlarında çocukluk ve eğitim anlayışı “Çocuk Dostu” örneği. *Milli Eğitim*, 53(243), 1415-1438. DOI: 10.37669/milliegitim.1249808”

Öz

Çocuk Dostu (1914), Türkiye’de okulöncesi kademesi çocukları için çıkarılan ilk çocuk dergisidir. Dergi tarihsel malzeme olarak dönemin imkânlarını ve çocukluk anlayışını yansıtmaya yanında Türk çocukluk tarihi açısından da önemli bir belgedir. Dergi araştırmacılarca genel değerlendirmelerin dışında geniş bir incelemeye tabi tutulmamıştır. Dönemin eğitim anlayışı ve çocuk paradigmasını anlama açısından, dergi içeriğinin incelenmesi önemlidir. Nitel araştırma yönteminin uygulandığı çalışmada çocukluk kavramı, çocuklara yönelik süreli yayınların işlevleri ve dönemin çocuk dergiciliği kısaca incelenmiş, derginin eğitim açısından önemi değerlendirilmiştir. Biçimsel açıdan derginin yayın bilgileri, hedef kitlesi, amacı-önemi, içerik açısından da görselliği, başlıca konuları eğitici-öğretici yönü incelenmiştir. İncelemede derginin tüm sayıları kullanılmıştır. Derginin genel söylemi, çocuğa görelilik boyutu, amaç-içerik uyumu, içerdiği sakıncalı mesajlar değerlendirilmiştir. İçerikten, hedef kitlenin bilgi sahibi, araştırmacı, azimli, girişimci, dürüst, çalışkan, paylaşımcı ve vatansever duygularla yetiştirilmesinin hedeflendiği görülmüştür. Çağdaşı diğer çocuk dergilerine göre dönemin olumsuz şartlarından kaynaklı pedagojik sakıncalardan önemli ölçüde uzak durmayı başarmıştır. Biçim ve içeriğiyle çağdaş çocuk yayıncılığı anlayışıyla uyumlu olduğu görülmüştür. Çocuklara sunduğu içeriklerle bir yönüyle çocuk merkezci diğer yönüyle geleceğin yetişkini anlayışını sergilemiştir. Bu bakımdan “Romantik” ve “Protestan” çocukluk anlayışından etkilenerek iki kulvarda gelişmiş olan 20.yüzyıl çocuk paradigmasına uyumlu bir yayın olduğu söylenebilir. Dergi ait olduğu dönemin çocuk yetiştirme imkanları ile model insan anlayışı konusunda kanaat oluşturmaya yardımcı bir belge nitindedir. Bu bakımdan çalışmanın Türk eğitim ve çocukluk tarihi literatürüne önemli katkısı olacağı umulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Çocuk, eğitim, okulöncesi, çocukluk, dergi, süreli yayın.

Childhood and Educational Concept in Ottoman Children's Periodicals, An Example of "Çocuk Dostu"

Abstract

Çocuk Dostu (1914) is the first children's magazine published for preschool children in Turkey. The magazine is an important historical document in terms of Turkish childhood history, as well as reflecting the opportunities and the understanding of childhood of the period. The magazine has not been subjected to a wide review other than general evaluations. Examining the magazine in terms of the concept of education and child paradigm of the period is important for Turkish childhood history. The study employed a qualitative research method. It examined the concept of childhood, the functions of periodicals for children, and the journalism for children at the time, and evaluated the importance of the magazine in terms of education. The study examined the publication information, target audience, purpose-importance, and main topics in terms of form; its visual quality, and educational-instructive aspect in terms of content. The study evaluated the general discourse of the magazine, its child-friendly dimension, purpose-content compatibility, and the objectionable messages that it contains. In this sense, one may see from the content that the magazine aimed to raise the target audience with knowledge, enquirer, determined, entrepreneurial, honest, hardworking, sharing, and patriotic feelings. Although it contains some inappropriate written and visual messages, as a children's publication, managed to stay away from the pedagogical inconveniences caused by the negative conditions of the period compared to other contemporary children's magazines. It was found that in terms of form and content Çocuk Dostu is quite compatible with contemporary principles in publication for children. With the content that it offers to children, it displays the understanding of child-centeredness on the one hand and the adult of the future on the other. In this respect, it can be said that it is a publication that is compatible with the 20th-century child paradigm that has developed in two tracks by being influenced by the "Romantic" and "Protestant" concept of childhood. The magazine is a document that helps to form an opinion about the child-rearing opportunities and model human understanding of the period to which it belongs. In this respect, it is hoped that the study will make an important contribution to Turkish education and the literature of childhood history.

Keywords: Child, education, preschool, childhood, magazine, periodical.

Giriş

Süreli yayınlar bilgi ve enformasyonun yayılması ve geniş kitlelere ulaştırılması amacıyla ortaya çıkan iletişim araçlarındandır. Tarihi olgulara ilişkin dokümanlar, oluşturdukları dönemin derin izlerini taşırlar. Günceli doğru anlama ve geleceğe ilişkin sağlıklı öngörüler geliştirmede geçmişin iyi analiz edilmesi zorunludur. Süreli yayınlar da yayımlandıkları dönemin durum ve imkânları hakkında bilgi verirken

geçmişini anlamada, güncel olanı yorumlamada önemli imkanlar sunarlar. Bu manada çocuklara yönelik süreli yayınlar da yayımlandıkları dönemin pedagojik anlayışına uygun olarak başta kişilik kazanımı ve toplumsallaşma olmak üzere pek çok alanda önemli katkı sundukları gibi Türk çocukluk tarihi üzerinde araştırma yapacak olanlara da çok değerli malzemeler sunarlar.

Çocuğun eğitiminin ilkökul öncesinden başlamasının onun gelecekteki başarısını önemli ölçüde etkilediği günümüzde daha iyi anlaşılmıştır. Türkiye’de konunun öneminin fark edilmesi çok eskilere dayansa da ilk somut gelişmeler II. Meşrutiyet yıllarında görülmüştür. Maddi imkânı uygun olan aileler sıbyan mektebi hocasından mürebbiyeye ve sanat öğretmeni teminine kadar çocuğun eğitimi konusunda muhtelif çabalar göstermişlerdir. Tanzimat sonlarına doğru bu çabalar, çocuklara yönelik süreli yayınlarla gecikmeli olarak desteklenmiş, II. Meşrutiyet yıllarında da somut uygulamalarla hayat bulmuştur.

Osmanlı toplumu için II. Meşrutiyet yılları buhranlarla dolu olduğu kadar çocuk dergiciliği açısından uzun ömürlü olmasa da oldukça verimli yıllardır. Trablusgarp savaşıyla başlayıp Balkan savaşlarıyla devam eden büyük çaplı göçler toplumu derinden etkilemiştir. Böyle bunalımlı dönemlerde çare adına eğitim sorunları üzerinde önemle durulmuştur (Akyüz, 2019:265). Devrin aydınları, sıkıntılı kaynağında cehaletin ve eğitimsizliğin bulunduğunu, mevcut eğitim sisteminin de vatansever nesiller yetiştirmede yetersiz kaldığını düşünmüşlerdir. Yaşanan maddi ve manevi buhranın çalışkan, vatansever, bilgili nesiller yetiştirilmesiyle aşılabileceği düşünülmüştür. Bu düşünce “yeni bir nesil yetiştirme” idealini doğurmuştur. Bu milli duyguları aşılama amacıyla eğitim sistemi üzerinde yapılan ıslah çalışmaları yanında süreli yayınlar da hızla çoğalmış, genellikle öğretmenlerin öncülüğünde her düzeyde ve yaş grubunda çocuklar için çok sayıda dergi yayımlanmıştır. Bu yayınlarda gözetilen temel amaç, eğitim kurumlarının söz konusu çabasına katkılar sunmaktır. Dönemin gazete ve dergilerinde habercilik yapmaktan çok eğitimsel kaygılar ön plandadır (Koloğlu, 1992:19-38). Nitekim Ali Süavi’nin 1867’de çıkardığı *Muhbir* adlı gazeteyi eğitim amaçlı olarak okullara göndermesi (Akyüz, 1978:438) böyle bir düşüncenin yansıması olarak görülebilir. Bununla birlikte okul öncesi düzeyinde süreli yayın 1914 yılına kadar gündeme gelmemiştir.

İlk çocuk dergisinin yayımlanmasından yaklaşık 43 yıl sonra, okulöncesi için yayımlanan ilk dergi *Çocuk Dostu* adıyla okuyucusuyla buluşmuştur. Bu gecikmede Osmanlı toplumunda okul öncesi eğitime yönelik beklenti ve taleplerin düşük olmasının etkisi olduğu düşünülebilir. Okul öncesi eğitimi konusundaki teorik ve pratik anlamda pedagojik yaklaşımların yeterli olgunluğa erişmemesi de bu bağlamda değerlendirilebilir. Osmanlı’da ilk anaokulları II. Meşrutiyet yıllarında açılmıştır (Gur-

betoğlu, Atlı, 2014:226). Başlangıçta, sırf oyun etkinliklerine dayanması gerekçesiyle okul öncesi eğitimi, yeterli ilgiyi de görmemiştir (Gurbetoğlu, 2007:239-241). Bu konuda bilincin oluşması zaman almıştır. Bu sürece çocuklara yönelik süreli yayınların da önemli katkısı olduğu söylenebilir.

İlk çocuk dergisi *MümeYYiz*'in (1869) yayımlanmasından harf inkılabına (1928) kadar 50 civarında çocuk dergisi yayımlanmıştır (Okay, 1999:216). Bu yayınlar, dönemin eğitim anlayışı ve Türk çocukluk tarihi açısından incelenmeye değerdir. Birçok araştırmacı bu dönemde yayımlanan çocuk dergileri üzerinde incelemeler yapmıştır. Bu araştırmacılardan Kür (1991) dönemin çocuk dergilerinin önemli bir kısmını kısaca tanıtmış, Gürsoy (1999) çocuk dergiciliği ve dergileri hakkında çalışmalar yapmış, Okay (1999) "Eski Harfli Çocuk Dergileri" başlığı altında ulaşabildiği dergileri topluca değerlendirmiştir. Şimşek ise (2002) Tanzimat ve Mutlakiyet Dönemi çocuk dergilerini eğitim açısından incelemiştir. Gurbetoğlu (2007) da araştırmasında II. Meşrutiyette yayımlanmış çocuk dergilerini incelemiş, bu inceleme kapsamında *Çocuk Dostu* dergisini kısaca tanıtmıştır. Bu dergi üzerinde en kapsamlı çalışma Över (2013) tarafından yürütülmüş, çalışmada dergi günümüz alfabesine çevrilerek genel bir değerlendirmesi yapılmıştır. *Çocuk Dostu* dergisi çocukluk ve eğitim açısından ayrıntılı bir incelemeye konu olmamıştır.

Yöntem

Nitel bir araştırma olan bu çalışmada, geçmişteki olay ve olguların tanımlanması ve bunun güncel olana yansımalarının incelendiği tarihsel yöntem kullanılmıştır. Tarihsel araştırmalar bir yönüyle tasvir edici, betimleyici, diğer yönüyle de neden-sonuç ilişkisinin ortaya çıkarılmasını hedefleyen tanımlayıcı ve açıklayıcı işlev görürler (Ekiz, 2003:19-20; Çepni, 2005:20-63). Bu bakımdan tarihsel yöntemin, ilgili konu hakkında tarama, tasnif, tahlil, tenkit ve terkip sürecine uygun olarak verilerin toplanıp incelenmesi esasına dayanan doküman incelemesi metodu tercih edilmiştir. Sosyal olguların tarihsel malzeme üzerinde bıraktığı izler ilgili belgelerin analiziyle değerlendirilebilir (Dura, 2005:75). Doküman incelemesi, araştırılması hedeflenen olgu veya olaylar hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsar (Yıldırım ve Şimşek, 2011:187) Materyaller, belli bir amaca dönük olarak, kaynakları bulma, okuma, not alma ve değerlendirme aşamalarını kapsayan işlemlerden geçirilir (Karasar, 2003:183).

Bu çalışmada, 1914 tarihinde yayımlanmaya başlayan ve bilinen 13 sayısı bulunan *Çocuk Dostu* dergisinin tüm sayıları birincil kaynak olarak İstanbul Beyazıt Devlet Kütüphanesi, Hakkı Tarık Us kitaplığından elektronik belge halinde temin edilmiştir. İlgili sayılarda yer alan tüm içerik çocukluk ve eğitim anlayışı bakımından

incelenmiş, toplanan veriler sınıflandırılmış, açıklanmış, dönemin çocukluk ve eğitim anlayışı açısından yorumlanmış ve günümüzün çocukluk ve eğitim anlayışı çerçevesinde değerlendirilmiştir.

Bulgular

Çocukluk Kavramı ve Çocuk Dergiciliği

Çocukluğun, başta sosyal, ekonomik, eğitimsel, dini, ahlaki, siyasi, ideolojik olmak üzere birçok açıdan her devirde ve toplumda değişiklik gösteren kendine has dünyası olmuştur. Gelişen bilim ve teknoloji imkânları ve küresel şartlar geleneksel anlayışları da değiştirmiştir. Bu değişim sürecinde çocuk algısı da önemli bir değişime uğramış, böylece çocukluk tarihi, gelenekselden moderne doğru gelişim göstermiştir. Bu süreçte her kuşağın çocuğa ilişkin bilgi ve anlayışı önceki kuşağa kıyasla daha çok gelişmiş, toplumsal gelişmeye katkısı öncekinden daha fazla olmuştur (Tan, 1994:23).

Toplumun geleceğinin teminatı kabul edilen çocuklar toplum içinde korunmaya ve yetiştirilmeye muhtaç en önemli kesimi oluşturur. Bu bakımdan modern çağda çocuğa yönelik tutum ve anlayışlarda hızlı gelişmeler yaşanmıştır. Bunların başında çocukların eğitilerek hayata hazırlanması ihtiyacı gelmektedir. Tan (1994:11-12) modern anlayışın eğitim yoluyla çocukların birer kişilik olarak yetiştirilmesi yanında yetişkinlerin onlar için öngördüğü toplumsal rollere hazırlanması gibi iki farklı eğilim sergilediğini söyler. Ona göre 18. yüzyıl aydınlanmasının bir ürünü olan 20. yüzyıl çocuk paradigması, bir yandan J.J. Rousseau'nun Romantik, diğer yandan J. Locke'un Protestan çocuk anlayışından etkilenecek iki yönde gelişmiştir. Çocuğun kendi başına önemli ve yetişkinden farklı olduğuna dikkat çekilen romantik anlayışta onun her yaş kademesinde değerli psikolojik özellikler taşıdığına vurgu yapılmaktadır. Protestan anlayışta ise çocuğa daha çok geleceğin yurttaşı, iş adamı olarak bakıldığından çocuğu o hayata hazırlayacak uygun bir yetiştirme modeli önemlidir. Doğuştan “tabula rasa” olarak görülen zihin, çocuğu gelecekte üstleneceği rollere hazırlamak amacı güden bir eğitimle doldurulmalıdır. Şüphesiz bu eğitimden başta aile, okul, öğretmenler ve devlet olmak üzere onu yetiştirenler sorumludur.

Çocukluğun, geleceği şekillendirmede çok etkili bir dönem olduğunun anlaşılması ve onun adına bu dönemin en uygun şekilde değerlendirilmesinin önemine inanılması, çocuğu yetişkinden farklı değerlendirme anlayışının gelişmesine yol açmıştır. Beslenme, barınma, giyinme, kimlik, işgücü, oyun, eğlence gibi çeşitli unsurlar çocukluğun sosyal ve tarihsel gelişiminin belirgin bazı evreleridir (Gurbetoğlu 2021:2337). Çocuk dergiciliği de çocukluk kavramının gelişimi ile ilişkili bir süreç olarak gelişme göstermiştir. Avrupa'da süreli yayınların ortaya çıkışından (1672) yaklaşık yüzyıl sonra çocuk dergileri yayımlanmaya başlamıştır ki, bunların ilk örne-

ği 1722 yılında Leipzig’de yayımlanan *Leibziger Wochenblatt für Kinder* kabul edilir (Şimşek, 2001). Daha sonra çeşitli Avrupa ülkelerinde çocuklara yönelik muhtelif dergiler yayımlanmıştır. Osmanlı’da *Takvim-i Vekayi* (1831) süreli yayınların ilk örneği kabul edilir (Akyüz, 2019:195). Daha sonra yayımlanan çeşitli gazete ve dergilerle Osmanlı basını doğmuştur. Tanzimat’la birlikte çocuklara yönelik süreli yayınlar da ortaya çıkmaya başlamıştır. Çocuklara yönelik süreli yayınların doğuşu, Tanzimat’la başlayan sosyal değişimin bir devamı gibidir. Bunların ilk örnekleri günlük gazete eki şeklinde başlamış ve 1869’da ilk çocuk dergisi olan *Mümeyyiz, Terakki* gazetesinin eki olarak yayımlanmıştır (Nüzhet, 1931:51). Daha sonra yayımlanan çok sayıda çocuk dergisinin, Locke’un Protestan, Rousseau’nun Romantik görüşleri etrafında şekillenen 20. yüzyıl modern çocukluk paradigmasından etkilendiği görülür.

Osmanlı’nın Batı’ya açılışının sembolik bir ifadesi olan Tanzimat, devlet yapısı için önemli değişimi ifade etmekle birlikte esasen toplumsal yapıda köklü değişim-dönüşümü temsil eder. Çocuklara yönelik yayınların çoğalması, özellikle çocuklar için süreli yayınların ortaya çıkması, Batıya açılma düşüncesiyle doğrudan ilişkilidir. Önce askeri eğitimde başlatılan yenileşme düzenlemeleri Tanzimat’la birlikte sivil eğitime de taşınmış, Batılı eğitim uygulamaları süreli yayınlar yoluyla geniş kitlelere benimsetilmeye çalışılmıştır. Sağlıklı değişimin teminatı görülen çocuklar ve gençler süreli yayınların ilgi odağı olmuştur. Mutlakiyet döneminde basın hayatı önemli gelişmeler göstermiş, II. Meşrutiyetle birlikte özellikle süreli yayınlarda büyük bir artış olmuştur. *Çocuk Dostu* da bu dönemde okul öncesi kademesi için yayımlanan ilk ve tek dergi olarak minik okuyucularıyla buluşmuştur.

Çocuk Dergilerinin Eğitici İşlevleri

Çocuk dergileri çocukların ilgisini çekecek farklı edebî türlerle yeni ve çekici bir öğrenme çevresi oluşturarak eğlendirici, dinlendirici, hoşça vakit geçirtici, bilgilendirici, birtakım değerleri aktararak kişilik kazandırıcı çok yönlü etkilere sahiptirler. Dergiler sundukları içerikle çocukta düşünce ve dil gelişimini desteklediği gibi birtakım erdemler ve kişilik kazandırma gibi eğitimsel hedeflere ulaşmayı kolaylaştırır. Bu bakımdan süreli yayınlar, erken yaşlardan itibaren okuma alışkanlığının kazandırılması ve genel kültürün geliştirilmesiyle çocukların eğitimlerine önemli katkı sunarlar. Bu bakımdan içerikler çocukların zihinsel ve bedensel gelişimine uygun kelimelerle örüntülendirilmeli, resim ve figürlerle süslenmeli, uzun ve süslü anlatımdan uzak olmalıdır. Çocuklara yönelik yayınların, onların seviyesine uygun, ruhsal özelliklerini bozmadan, çocuksu duyarlılıklarını geliştirici muhtevada olması beklenir. Kullanılan terminolojinin çocukların rahatlıkla anlayabileceği, zihninde tasavvur edebileceği bir düzeyde olması gerekir. Çocuğa görelik açısından elverişli olmak şartıyla başta hikâye, masal, fıkra, şiir olmak üzere bütün edebî türler çocuklar için eğitici, öğretici, eğlendirici, dinlendirici işlevler görürler.

Çocuk dergileri bilgi, kültür ve değerlere ilişkin birçok kazanımı oyun aracılığıyla vermeye çalışırlar. Bu amaçla oyun etkinlikleri çocuk dergilerinin vazgeçilmez öğeleridir. Şiir de çocuklar açısından son derece önemli ve değerlidir. Bu anlamda çocuklar için yazılmış şiir, çocuk ruhuna hitap etmeli, çocuk duyarlılığını yansıtmalı, gerek dil ve anlatım gerekse kullanılan kelime ve kavramlar bakımından sade, açık ve anlaşılır olmalıdır. Benzer şekilde görsel öğeler çocuktaki düşüncüyü harekete geçirip zihni faaliyetleri hızlandırırken aynı zamanda sözcük dağarcığının gelişmesine yardımcıdır. Görme, algılama, yorumlama ve imgeleme yoluyla ifade etme çabası aynı zamanda düşünce oluşturma becerisini geliştirir. Görseller çocukların ilgi ve merakını cezbederek ortak bir düşünce ve hayal dünyası oluşturup ortak bir bilinç kazandırırken çocuklarda yaratıcı düşünme becerilerinin gelişimine de katkılar sunarlar (Taşdelen, Tuncer, 2017:538). O nedenle dergilerde kullanılan görsel öğelerin, pedagojik açıdan özenle seçilmesi ayrı bir keyfiyettir. Resimli hikâyelerde çocuğun ilgisi resimlere odaklansa da anlatım çocuğu hikâyeye bağlar. Çocuk içinde bulunduğu şartları, bildiklerini hikâyede sunulanlarla karşılaştırır. Karakteri kendisiyle yahut çevresindekilerle özdeşleştirerek model edinir. Bu durum değerlerin içselleştirilerek öğretilmesinde büyük avantaj sağlar. Çocuk için hikâyede yer alan karakterler anne-babadan daha etkilidir. Bu bakımdan özellikle okul öncesi dönem için resimli dokümanlar özenle seçilmeli, olaylar kurgusu, çevre düzenlemesi, renkler çocuk için merak uyandırmalı, soru sormasını teşvik etmeli, hikâyeye hakkında fikir beyan etmesini sağlamalıdır (Şirin, 2007). Bu bakımdan görseller, çocuklara verilmek istenen öğüt ve kazandırılmak istenen değer ve davranışı aktarmada en elverişli araçlardır.

II. Meşrutiyet Devri Yayın Hayatı ve Çocuk Dergiciliği

Avrupa ile kıyaslanınca Osmanlı'da basının oldukça gecikmeli doğduğu görülür. Bunun en önemli nedenin, matbaanın gecikmeli olarak kullanılması olduğu kabul edilmektedir. Bu gecikme aynı zamanda çocuklara yönelik süreli yayınların doğuşunu da geciktirmiştir. İlk çocuk dergisinden (1869) itibaren çocuk dergiciliği sürekli gelişmiş, II. Meşrutiyet sonuna kadar çok sayıda çocuk dergisi yayımlanmıştır. Çocuk dergilerinin sahibi yahut yöneticilerinin çoğunlukla öğretmen kökenli oluşu dergilerin yayımlanmasında eğitimsel amaçları daha görünür hale getirmiştir.

Dönemin önemli çocuk dergilerinden olan *Çocuk Dünyası*'nın ilk sayısındaki sunuş yazısında çocuk eğitiminin önemine vurgu yapılmış, bu konuda ailelerin bilgisiz ve duyarsız olduklarından şikâyet edilmiştir. Bu duyarsızlığın eğitimsiz ailelere mahsus olmadığı, genellikle her Türk ailesinde yaygın olarak bulunduğu belirtilmiştir. Aynı yerde Osmanlı'nın toplumsal geri kalmışlığı çocukluğun ve çocuk edebiyatının ihmalıyla ilişkilendirilerek çocuk dergilerinin bu noktadaki önemine işaret edilmiştir (*Çocuk Dünyası*, 1329:1/1).

Dönemin çocuk dergilerin birçoğunun kapağında, okuyucu için derginin eğitim açısından önemini vurgulayan “Çocukların tezyid-i malumât ve tehzib-i ahlâk etmelerine hâdim musavver risâle” (*Çocuk Duygusu*, 1329), “Çocuklar için çalışır, çocukların fikirlerinin açılmasına yardım eder” (*Çocuk Dünyası*, 1329) gibi sıkça rastlanan ifadeler hep bu eğitimsel amaçlara yöneliktir. Bununla birlikte çocuklara yönelik edebi ürünlerin çocuğa görelilik bakımından yetersizliği çocuk yayınlarının sürekliliği açısından sorun teşkil etmiştir. Bu sorun *Çocuk Dünyası* dergisinin sunuş yazısında gündeme getirilmiştir. Yazıda daha önce çeşitli adlarla yayımlanan çocuk dergilerinin çok değerli girişimler olduğuna, ancak kısa ömürlü olduklarına işaret edilmiştir (*Çocuk Dünyası*, 1329:1/1). Bunun nedeni okuyucu ilgisizliğinden çok çocuk psikolojisinin ve ihtiyaçlarının kavranamayışına bağlanmıştır. Bu konuda literatür eksikliğine dikkat çekilerek bir taraftan çocuklara yönelik ürünlerin çoğaltılmasına dönük teşvikler yapılırken diğer taraftan da sıklıkla dünya çocuk edebiyatından özenle seçilmiş çeviri örnekler sunulmuştur. Bu dönemde yayımlanan çocuk dergilerinin uzun ömürlü olamayışlarının en önemli sebeplerinden biri de Balkan Savaşları ve devamındaki I. Dünya Savaşı'nın doğurduğu siyasal ve sosyo-ekonomik şartlardır. Çok sayıda gazete ve dergi savaş şartlarında yayınlarını düzenli sürdürmemiş, uzun süreli aksamalar sonunda kapanıp gitmiştir.

Çocuk Dergisi Olarak Çocuk Dostu

Çocuk Dostu dergisi hedef kitleleri ve içeriği itibarıyla dönemin diğer tüm çocuk dergilerden önemli ölçüde ayrılır. Görselliği ve içeriğiyle okul öncesine yönelik olduğu izlenimi veren dergi şirin bir görünüme sahiptir. Her sayıda kullanılan çocuk ve hayvan figürleri, resimler dergiye sevimli bir görünüm kazandırmıştır. Sayfa düzeni, kullandığı resimler ve yazı puntosuyla, çocukların ilgisini çekecek düzeyi tuttuğu anlaşılmaktadır. Dil ve anlatımda çocukların kolayca anlayabileceği sadelik ve akıcılıkta başarılı olduğu söylenebilir. Kullanılan görsellerin konunun akışına, çocukların seviyesine uygun olmasına özen gösterilmiş, bu şekilde çocukların ilgisi canlı tutulmaya çalışılmıştır.

Dergi, aynı dönemde yayımlanmakta olan *Türk Yurdu*, *Talebe Defteri*, *Çocuk Dünyası* gibi Türkçü ve milliyetçi dergilerle yakından irtibatlıdır. İttihat ve Terakki kadroları, çocuklar ve gençlere yönelik muhtelif dergiler yayımlamış, her düzeyde bireyler için süreli yayınların gücünden yararlanmışlardır. Okulöncesi düzeyi için yayımlanan *Çocuk Dostu* dergisinin de aynı kadrolarca yayımlandığı anlaşılmaktadır. İdare merkezinin “Babiâli caddesinde *Türk Yurdu* kitap hanesinde *Çocuk Dostu Müdürlüğü*” şeklinde gösterilmiş olması, derginin, *Türk Yurdu* dergisinin okulöncesine yönelik bir yayını olduğu düşüncesini kuvvetlendirmektedir.

Çocuk Dostu'nu önemli kılan bir özelliği de Osmanlı'da resmi anaokullarının kuruluş yıllarında yayına başlamasıdır. Bu dönemde okulöncesine dönük yetişmiş öğretmen bulunmadığı için, özellikle yabancı uyruklu niteliksiz bazı kimseler okulöncesi alanında uzmanlık iddiasıyla ortaya çıkmışlardı (Akyüz, 2019:267). Dergi böyle bir vasatta içerik ve yöntem bakımından hem velilere hem de öğretmenlere rehberlik görevi üstlenmiştir. Henüz okuma becerisi bulunmayan okulöncesi öğrenci kitlesine dönük müstakil bir süreli yayının o günün şartlarında çok cazip olmayışı da yaşamasını güçleştirmiştir. Finans ihtiyacı hedef kitlesinin büyütülmesini gerektirmiş, bu amaçla ilkökul düzeyi çocuklara da hitap edecek içeriklere yer verilmiştir. Bu bakımdan sırf okulöncesi için düşünülen bir çocuk dergisi olduğu kesin olarak ileri sürülemezse de okulöncesi çocuk kitlesini hesaba katarak çıkarılan ilk ve tek dergi olduğu söylenebilir. Bu özelliğini derginin isminin altında “Mini mini çocukların arkadaşıdır” ifadesi açığa vurmaktadır. Mevcut haliyle okulöncesi eğitimin pek bilinmediği, öneminin iyi kavranamadığı bir dönemde bu alanda toplumsal bilincin gelişmesine önemli katkılar sunduğu söylenebilir.

Çocuk Dostu kendi döneminin tüm olumsuzluklarına rağmen kesintiye uğramadan kısa ömrünü tamamlamıştır. 12. sayısının iki hafta gecikmeyle yayınlanması bir şeylerin ters gittiğini gösterir. Nitekim 13. sayının çocuklar için uygunsuz, uzun tek bir hikâyeden oluşması sonun habercisi gibidir. Zor bir vasatta yayın hayatına atılan *Çocuk Dostu* uzun ömürlü olamamış, 2 Temmuz 1914 tarihli 13. sayısından sonra kaybolarak diğer çocuk dergileriyle benzer akıbeti paylaşmıştır.

Derginin Genel Özellikleri

Çocuk dergilerinin görünümü, boyutları, baskı kalitesi, görselleri, yazı tipi ve boyutu, dil ve anlatımı, ana düşüncenin kolay kavranır olması, kahramanları, edebi tür bakımından çeşitliliği önemlidir. İçerik özellikleri yönüyle, çocukların zihinsel, ruhsal, fiziksel gelişimini dikkate almaları, bilimsel ve teknolojik gelişmelerden haberdar etmeleri, güncel ve gerçek hayatla ilişkili olmaları beklenir. Bunların yanı sıra eğlendirici ve dinlendirici içeriklerle değerleri, doğa, hayvan, insan, vatan, millet sevgisini işleyen konulara yer vermeleri, kötü alışkanlık, düşmanlık, şiddet, nefret, karamsarlık gibi olumsuz duygulara sürükleyecek içeriklerden de uzak bulunmaları beklenir. *Çocuk Dostu*, fiziksel görünümü ve içerik yönüyle bir çocuk dergisinden beklentileri karşılayacak düzeyde iyi düzenlenmiştir. Hedef kitlesine uygun düşecek görsellere, eğitici-öğretici, eğlendirici-dinlendirici içeriklere yer vermiştir.

Biçimsel özellikleri: İstanbul'da, haftalık 8 sayfa olarak yayımlanan derginin sorumlu müdürü, aynı zamanda *Çocuk Dünyası* dergisinin sahibi öğretmen Tevfik Nurettin'dir. Bilinen 13 sayısı bulunan derginin ilk sayısı 10 Nisan 1330 (23 Nisan

1914), son sayısı 10 Temmuz 1330 (23 Temmuz 1914) tarihlidir. İstanbul'da Necm-i İstiklal Matbaasında basılan derginin fiyatı 10 paradır. İdare yeri Babıâli caddesinde *Türk Yurdu* Kitaphanesi'dir. Sorumlu müdürünün aynı zamanda *Çocuk Dünyası* dergisinin sahibi olması derginin, *Çocuk Dünyası*'nın okul öncesine yönelik versiyonu olduğu izlenimi vermektedir.

İlk sayıdan itibaren başlık altında yer alan "Mini mini çocukların arkadaşısıdır" ifadesi hedef kitlesinin okul öncesi kademesi olduğunu göstermektedir. Derginin içeriği, sunulan materyallerin seviyesi ve görsel yönü de bu izlenimi vermektedir. Kısa cümleler, bolca resimlerle zenginleştirilmiş içerik ve sade bir anlatımla şirin bir çocuk dergisi olarak eğitici-öğretici niteliğiyle ön plana çıkan dergi kendi alanında bir ilk olma özelliğine sahiptir. Altıncı sayıda, yayınlamak üzere 8 yaşına kadar okuyuculardan resim istenmesi de hedef kitlenin günümüz okul öncesini de içeren ilkökul seviyesindeki çocuklar olduğunu göstermektedir.

Dönemin diğer çocuk dergilerinde bir gelenek olan ilk sayıda tanıtıcı ve yayın amacını ortaya koyan bir sunuş yazısına yer verilmemiştir. Bu bakımdan derginin amacını, yayıncıların düşünce dünyasından ve dergi içeriğinden hareketle geniş bir açıdan değerlendirmek gerekir. *Çocuk Dünyası* ile yakın ilişkisi Türkçü, milliyetçi bir yayım çizgisi sürdürdüğünün habercisidir. Yer verilen hikâye, şiir ve diğer içerikler bu amaca yöneliktir. Derginin yaygınlığı ve tirajı konusunda fikir yürütmeye müsait herhangi bir bilgi yoktur. Bu durum dönemin çocuk dergilerinin genel özelliğidir. Ancak okuyucu mektupları ve onlara verilen cevaplar ile bilmece ödülü kazanan okuyucuların bilgileri gibi bazı ipuçları dergilerin baskı sayısından ziyade yaygınlığı konusunda tahminde bulunmaya sınırlı imkân vermektedir. Buna göre derginin İstanbul dışında, başta Çanakkale, Bursa, İzmir, Konya olmak üzere çevre illerde de önemli bir okuyucu kitlesiyle bulunduğu söylenebilir. Hedef kitlesinin anaokulu düzeyi olmasına rağmen okuyucu mektupları ve ödül kazananların bilgilerinden derginin anaokulundan sultanilere kadar geniş bir yelpazede öğrenciler tarafından okunduğu anlaşılmaktadır.

Başlıca konuları: Dergide yazar kadrosu hakkında bilgi mevcut değildir. Derginin "*Çocuk Dünyasının* küçük kardeşi" olarak tanımlanması içerik sağlamada bu derginin imkanlarından yararlanmış olabileceğini düşündürmektedir. Dergi diğer çocuk dergilerinde görülebilen makale, hatıra, roman gibi içeriklerden tamamen arındırılmış, sadece 4-6 yaş grubu için uygun fabl, hikâye, şiir ve bilmece türü içeriğe yer verilmiştir. Onlar da daha ziyade doğanın güzellikleri, mevsimlerin özellikleri, hayvan, doğa ve sanat sevgisi, sağlık öğütleri, beceri ve girişimcilik, zenginlik ve yoksulluk gibi ekonomik, sosyal ve ahlaki değerlerin işlendiği metinlerdir. İçerikte okuyucular tarafından gönderilmiş metinlere de yer verilmemiştir. Bilmecelelerin ise okulöncesi kademesine pek uygun olduğu söylenemez.

İçerik: Olabildiğince uygun görsellerle zenginleştirilen derginin yazılı içeriği hikâyeler, masallar, şiirler, oyunlar ve ödüllü bilmecelerden oluşmuştur. İlk iki sayısı şirin resimler ve figürlerle süslenmiş birer hikâyeden oluşur. Üçüncü sayıdan itibaren diğer türler ve farklı içeriklerle çeşitlenerek çocuk dergisi görünümü kazanmıştır. Her sayının sonunda ödüllü bir bilmece sorusu yer almıştır. Görsellerle zenginleştirilen içeriklerde, genel kültür, bilimsellik, beceri ve sanat, değerler, eğlendirip dinlendirme gibi çok boyutlu amaçlar göze çarpar. Bu amaçla 13 sayılık yayın sürecinde ikisi tercüme toplam 20 hikâye yayımlanmış, hikâyelerden 4 tanesi -tercümeler dahil- fabl türünden seçilmiştir. Ayrıca 3 masal, 6 şiir, 5 oyun türünden içeriğe yer verilmiş, ilk sayıdan itibaren her sayıda ödüllü bilmeceler yayımlanmıştır. Kullanılan dil, günümüzde kolaylıkla anlaşılabilir sadeliktir.

İlk sayıdan itibaren görselliğe önem verilmiş, ikinci sayıdan itibaren oldukça sade ve farklı resimlerin kullanıldığı ikili (dış-iç) kapak uygulamasına geçilmiştir. İkinci sayının kapağında üç adet kedi resmi, üçüncü sayıda bir kız çocuğu, dördüncü sayıda 3 kedi ve bir kelebek resmi kullanılmıştır. Devam eden sayıların kapağında sırasıyla iki şirin kız çocuğunun önünde bebek arabası resmi, tavuklara yem atan iki kız çocuğu, bir kukla oyunu sahnesi, kırlarda koşuran çocuklar, sandalyede oturup sohbet eden çocuklar, puro içen ördek ve ağaç gölgesinde sohbet eden kız-erkek çocuklar gibi resimler kullanılmıştır. Son iki sayının kapaklarına ulaşamamıştır. Dergi genelinde iç kapak resimleri dış kapaktan daha çekicidir. Örneğin üçüncü sayının iç kapağı masa başında, kâğıttan kukla yapan bir çocuk, dördüncü sayının iç kapağı da köpekle oynayan kız çocuğu resmiyle süslenmiştir. Diğerleri de sırasıyla; kulağına dayadığı saatin sesini dinleyen bir çocuk, masada oturmuş kitabın sayfalarını çeviren bir kız çocuğu, piyano başında bir kadın öğreticiden ders alan iki kız çocuğu, civcivleri yemleyen kız-erkek çocuklar, kitap okumayı bırakıp küçük çocuğu sırtına alıp eğlenen bir baba resmi ile sunulmuştur.

İçerikler resim, figür ve süslemelerle zenginleştirilmiştir. Örneğin ilk sayıdaki “İki Civcivin Gezintisi” adlı hikâyede tam sayfa halinde civciv resimleri ve hikâyede geçen mekânların resimleri kullanılmıştır. İkinci sayıda “Pisilerin Bayramı” adlı hikâyeye tam sayfa şirin kedi resimleri eşliğinde verilmiştir. Üçüncü sayıdan itibaren dergi görünümü kazanmış, içerik zenginleşirken görsellik azalmıştır. Örneğin bu sayıda 3 adet hikâye yayımlanmış, hikâyelerde kâğıt katlama çalışmaları, el arabası süren, top oynayan çocuk figürleri kullanılmıştır. Ayrıca kedi gibi çeşitli figürlerinin kâğıttan kesilerek yapılışını anlatan çizimler verilmiştir. Bu sayıdaki bir diğer hikâye süt başında boğuşan iki küçük kediciğin resmi eşliğinde verilirken devamında evde basit araçlarla dünya seyahati için çocuklarca gemiye benzer şekilde kurgulanan bir resim sunulmuştur. Dördüncü sayıda “Güzel Gezintiler” başlıklı hikâyede bir grup kız-erkek çocuğun

gezintisini resmeden kartpostal büyüklüğünde birkaç resimle görselleştirilmiştir. Beşinci sayıda kocaman deniz ve büyük bir gemi, terazi ile tartı yapan çocuklar, leğende suda kâğıttan kayık yüzdüren çocuklar, küçük bir yelkenli ve denizdeki adacıkta kuş figürleri gibi görsel öğeler kullanılmıştır. Diğer sayılarda kullanılan figürlerden bazıları; dişi ağrıyan köpek, gün doğarken öten horoz, kukla oyunu, kitap okuyan kız çocuğu, sahilde denizi seyreden kız çocuğu, piyano başında çocuklar, ormanda cüce-lerin geçişini izleyen bir kız çocuğu, piyano çalan kedi, civcivlere yem atan çocuklar, puro içen papyonlu bir civciv figürü şeklinde sıralanabilir.

Dergide yer alan resim ve figürlerden anlaşılacağı üzere daha ziyade doğa ve hayvan sevgisi aşılama dönük hikâye ve görsellere yer verilmiştir. Ayrıca çocuklarda zihinsel faaliyeti önemseyen, el becerilerinin gelişimini hedefleyen motif ve çalışmalar sunulmuştur. Çocukların kendi imkânlarıyla kurgulayabilecekleri farklı aktivitelerine ilham verecek uygun görseller sıklıkla kullanılmıştır. Ayrıca piyano öğrenmeyi özendirici hikâye ve görseller çeşitli çocuk ve hayvan figürleriyle verilmiştir.

Eğitici-öğretici İçerikler: Dergide yer verilen içerikte çok yönlü eğitim amaçlandığı söylenebilir. İçeriğin eğitici-öğretici yönü başlıca; genel kültür, bilimsellik, beceri, değerler, eğlendirme-dinlendirme gibi boyutlarla işlenmiştir.

Dergide dil, inanç, gelenek, hayat tarzı, giyim-kuşam, çevre bilinci, hayvan sevgisi, temizlik, aile, vatan sevgisi gibi her bireyin ihtiyaç duyduğu genel konularda bilgi, duygu ve beceriler kazandırıcı içeriklere yer verilmiştir. İçerik ağırlıklı olarak hayvanların kendi aralarındaki yaşantılarında kurdukları dostlukları işleyen hikâyelerden oluşmuştur. Örneğin “İki Cıvcivin Gezintisi” (1914:1/1-5) adlı şirin hikâyede, gezintiye çıkan iki cıvcivin kurbağalarla kurmuş olduğu dostluk işlenmiştir. Bu hikâyede çocuklarda hayvan sevgisi oluşturmak amaçlanmış aynı zamanda çeşitli hayvanların özellikleri, yaşam biçimleri ve diğer hayvanlarla olumlu ilişkileri çocukların dikkatine sunulmuştur. “Pisilerin Bayramı” (1914:2/1-5) adlı bir başka şirin hikâyede de bayram olgusu, olumsuz düşüncenin yanlışlığı ve olur olmaz durumlarda üzülüp ağlamanın sakıncaları kedilerin yaşantısından kesitlerle sunulmuştur. Hikâyeye göre; bir bayram gününde üç yavru kedinin yaşadığı olumsuzluklar karşısında annelerinin ürettiği çareler anlatılarak her olumsuzluğu giderecek çözümlerin mümkün olduğu gösterilmiştir. “Hayat Kavgası” (1914:12/4) adlı şiirde hayatın acımasızlığı, yaşayabilmek için güçlü olmak gerektiği teması işlenmiştir.

Dergide yer verilen içerikte çeşitli bilimsel gerçekliklere de dikkat çekilmiştir. Bunların bir kısmı düşünmeye, akıl erdirmeye, bir kısmı da oyun içinde öğrenmeye yöneliktir. Örneğin, “Dünyayı Dolaşanlar” (1914:3/5) adlı hikâyede çocukların yaratıcı fikirler geliştirmeye yönelttikleri görülür. Kızlı-erkekli bir grup çocuğun evde bulabildikleri çeşitli araçlar yardımıyla sembolik bir yelkenli gemi yapmaları ve bu

gemi ile okyanuslarda hayali geziler düzenlemeleri oyun formu içinde anlatılmıştır. Diğer hikâyelerde olduğu gibi anlatım resimlerle zenginleştirilmiştir. Bu hikâye ile çocukların hem oyun ile eğlenmeleri hem de hayatla ilgili faydalı şeyleri öğrenmeleri hedeflenmiştir. “Kocaman Deniz ve Büyük Gemi” (1914:5/6) başlığını taşıyan oyun etkinliki içerikte, leğendeki su okyanusa, içinde yüzdürdükleri ceviz kabuğu gemiye benzetilmiş, kibrit çöplerinin birleştirilmesinden sala benzer bir düzenek oluşturulmuştur. Anlatımda suyu dalgalandırma ile ceviz kabuğunun su dolup batması buna karşın salın batmayış nedeni açıklanmıştır. Sebep sonuç ilişkisinin işlendiği “Dişi Ağrıyan Köpek” (1914:6/6) başlıklı hikâyede şekeri çok seven ve bu yüzden dişleri çürüdüğü için ağrı çeken köpeğin pişmanlığı teması işlenmiştir. Aynı şekilde “Kukuri Ku” (1914:7/2-4) başlıklı bir şiirde güneşin doğuşu-batışı, sebep-sonuç ilişkileri içinde abla-kardeş arasındaki diyalogla çocukların anlayabileceği bir üslupta işlenmiştir. “Akıllı Karga” (1914:11:/7) adlı hikâyede, susuzluktan ölmek üzere olan bir karganın bulduğu su kabından suyu içebilmek için aklını kullanması işenmiş, zorluklar karşısında aklı kullanarak sorun çözmenin imkânı gösterilmiştir.

Çocuklarda genel kültür kazandırmayı amaçlayan içerikler, örnek olabilecek model şahsiyetlerle örüntülenerek sunulmuştur. Örneğin “Küçük Turgut’un El İşleri” (1914:3/1-2) adlı hikâyede Turgut’un henüz okula gidemeyecek yaşta olmasına rağmen çalışkan, itaatkâr, doğru sözlü olduğu özellikle vurgulanmıştır. Hikâyede çocuklar için rol-model olarak sunulan Turgut’un el işleriyle uğraşıp tahta parçalarından evler, köprüler, trenler vs. yapma çabası övgüyle anlatılmış, becerili, dürüst, itaatkâr, doğru sözlü ve çalışkan olması örnek gösterilmiştir. Resim yapmayı çok seven Turgut’un güzel resim yapamayışı onu yıldırمامıştır. O çeşitli resimlere bakarak oradan örnekler almakta, kâğıttan çeşitli şekiller kesip onlar yardımıyla tren, el arabası, kaldıraç, kedi figürleri gibi resimler yapmaya çalışmaktadır. Hikâyede çocuklarda beceri eğitimine özendirme kadar sanat sevgisi aşılacak da hedeflenmiştir. “Bakkalcılık Oyunu” (1914:5/1-4) başlıklı hikâye de girişimcilik ve beceriyle ilişkilidir. Kaya ile Türkan adlı iki çocuğun bakkalcılık oyunu oynayarak birbirlerinden bir şeyler satın almalarının anlatıldığı hikâyede ticareti öğrenme ve bu amaçla terazi kullanma gibi becerilerin kazandırılması arzusu belirginidir. Beceri öğretimi ve sanat sevgisi aşılama dönük bir diğer içerik “Piyano Önünde” (1914:9/2-4) başlığıyla verilmiştir. Önünde çocuklar bulunan büyükçe bir piyano resmi ile süslenen hikâye, piyano çalmayı özendirici bir anlatımla sunulmuştur. Hikâyede, arzu ve çaba ile herkesin öğrenebileceği teması işlenirken, özendirici olması açısından piyano çalabilmenin sağlayacağı mutluluk da tasvir edilmiştir.

Çocuk dergilerinin başlıca işlevi eğitim öğretimden ziyade değer duygusuna, çeşitli ahlaki, milli, estetik değerlerin kazandırılmasına yöneliktir. Bu amaçla yer ve-

rilen hikâyelerde ağırlıklı hedef, yüceltilen değerlerin kazandırılması, olumsuz tutum ve davranışlardan kaçındırılmasıdır. Bunlardan başlıcaları; sevgi, iyilik, çalışkanlık, özgürlük, öfkeden kaçınmak, itaatkarlık, konuşma adabı, iyi geçinmek gibi değerler olarak dikkat çeker. Ayrıca geçimsizlik, kavgacılık, aç gözlülük, tembellik gibi uzak durulması gereken bazı kötü hasletler de doğurdıkları olumsuz sonuçları itibarıyla bu hikâyelerde çoğunlukla birlikte işlenmiştir.

Yüceltilen değerlere ilişkin bir örnek “Küçük Turgut’un El İşleri” (1914:3/1-2) başlıklı içeriktir. Bu hikâyede çalışkanlık, söz dinlemek, iyi yürekli olmak, doğru sözlü olmak bir Türk çocuğu olarak Turgut’un övülen özellikleridir. Turgut’un şahsında yüceltilen bu özellikler okuyucu kitle için özdeşim kurulacak niteliklerdir. Yüceltilen bir diğer değer olarak, karşılık beklemeden iyilik yapma teması işlenmiştir. Bu amaçla “Güvercin ile Karınca” (1914:4/5-6) başlığı altında bir güvercinin, suda boğulmak üzere olan karıncayı hiçbir karşılık beklemeden kurtarması anlatılmış, daha sonraki bir zamanda da o karıncanın, güvercini vurmaya çalışan bir avcının bacağına ısırarak güvercinin hayatını kurtarması hikâye edilmiştir. Hikâyede karşılık beklemeden yapılan iyiliğin, günü geldiğinde iyilikle karşılık bulacağı teması işlenmiştir. Denizde yakamozu seyreden kedi yavrusu resmi eşliğinde sunulan bu hikâyeden “karınca kadarınca iyilik et denize at, balık bilmezse halik bilir” sonucu çıkarılmıştır. Şefkat ve yardımlaşma temasının işlendiği “Fakir Çocuk-Zengin Çocuk” (1914:4/7-8) başlıklı şiirde yetim ve fakir bir çocuğun sıkıntıları ve zengin bir çocuğun ona yardımcı olması hikâye edilmiştir. Vatan ve millet sevgisinin işlendiği “Yeşil Filizler” (1914:6/3-5) başlıklı hikâyede ağaçların baharın nasıl yeşerdiği tasvir edilmiş, yeşeren ve meyve veren ağaç üzerinde düşünce yürütülerek çocukların da büyüyerek ve bilgi sahibi olarak ülkesine hizmet edeceği teması işlenmiştir. Özgürlük de bir hikâye ile yüceltilmiş değerlere dahil edilmiştir. “Şehir ve Çiftlik Faresi” (1914:9/6-8) başlıklı İngilizce-den çeviri bir fabлда ana tema özgürlüklere vurgudur. Hikâyenin sonu “rahat içinde kuru fasulye korku içinde tatlıdan çok daha iyidir” mesajı verilmiştir. “Bizim Çiftlik” (1914:10/3-3) adlı hikâyede doğa ve hayvan sevgisi işlenmiştir.

Uzak durulması gereken bazı tutumlar konusunda da çeşitli içeriklere yer verilmiştir. Örneğin geçimsizliğin zararları “Süt Başında” (1914:3/7-8) adlı hikâyede işlenmiştir. Hikâyeye göre, süt içmede önceliği almak için mücadele eden iki sevimli kedi yavrusunun boğuşmaları sırasında sütün dökülmesiyle ikisi de süttten mahrum kalmıştır. Hikâyeden, inatlaşma ve geçimsizliğin ikisinin de zararına olduğu teması, örnek olay üzerinden işlenmiştir. “Kuşçuk” (1914:5/4-5) başlıklı şiirde yavruları yaramaz bir çocuk tarafından öldürülen kuşun yaşadığı hüznü bir başka çocukla paylaşması konu edilmiş, yaramazlıkların başkalarının hüznüne sebep olabileceği fikri işlenmiştir. “Tık Tak Tik Tak” (1914:6/2-3) başlıklı hikâyede, annesinin uyarısına

rağmen saatin işleyişini merak edip kurcalayarak bozan bir çocuğun bu iyi niyetli merakının verdiği zarar anlatılmıştır. Yataktan kalkmaya erinen bir çocuk figürü eşliğinde verilen “Tembel Korkut” (1914:10/4-5) başlıklı şiirde tembelliğin sevimsizliği anlatılmıştır. Aynı yerde “Çapkın Piliç” (1914:10/6-8) hikâyesinde söz dinlemenin önemine, annesini dinlemeyenin yaşayacağı sıkıntılara dikkat çekilmiş ve hatalardan ders çıkarmanın önemi vurgulanmıştır. “Geveze Kurbağa” (1914:11/3-6) adlı çeviri hikâyede kazların yardımıyla yükseklerle çıkan bir kaplumbağanın çenesini tutamayışı yüzünden düşmesi, gevezeliğin sakıncası olarak işlenmiş, hikâyeden yerinde konuşmanın önemine ilişkin ders çıkarılması istenmiştir. “Bilye Oyunu” (1914:12/3) adlı hikâyede üç kardeşin bilye oynarken tartışmalar yüzünden annelerinin bilyeleri alarak onları oyundan mahrum bırakması anlatılmış, burada verilen mesaj önceki hikâyelerde uyumlu olmanın ödüllendirilmesine karşılık yaramazlığın da cezalandırılacağını anlamaları açısından bütünleştirilmiştir. Aynı sayıda “Küçük Hikâye” (5-7) başlığı altında bir köpeğin, kendisine eziyet eden bir çocuğa saldırıp elbisesini yırtması, intikam almaya çalışırken üstü başının boya olması, yeni elbiseyi mahvettiği için annesinden azar işitmesi anlatılmış, böylece nefret yerine sevginin önemine vurgu yapılmıştır. “Kedi ile Papağan” (1914:13/3) başlıklı bir fabloda aç gözlülüğü yüzünden bir kedinin başına gelenler abartılı bir anlatımla sunularak aç gözlülüğün sakıncası anlatılmıştır.

Dergide çocuklara yönelik eğlendirici-dinlendirici içerik türleri şiirler, eğlendirici oyunlar ile ödüllü bilmecelelerdir. Şiirler içeriğe dördüncü sayıdan itibaren dâhil edilmiştir. “Fakir Çocuk-Zengin Çocuk” (1914:4/7-8), “Kuşçuk” (1914:5/4-5), “Kukuri Ku” (1914:7/2-4), “Cüceler Aleminde” (1914:9:/4), “Tembel Korkut” (1914:10/4-5), “Hayat Kavgası” (1914:12/4) gibi şiirlerle çocukların bir yandan manevî duyguları beslenirken diğer yandan başta toplumsal dayanışma olmak üzere çeşitli değerler çocuklar için eğlenceli bir üslupla işlenmiştir.

İçeriklerden bazıları da oyun öğretmeye yöneliktir. Seçilen oyunlar çocukları eğlendirirken aynı zamanda hoşça vakit geçirip bilgi ve beceri kazandırıcı türdendir. “Dünyayı Dolaşanlar” (1914:3/5-7) “Açıl Kilit” (1914:4/4-5), “Bakkalcılık Oyunu” (1914:5/1-4), “Kocaman Deniz ve Büyük Gemi” (1914:5/6-7), “Kukla Oyunu” (1914:7/2-4), “Bilye Oyunu” (1914:12/3) gibi eğlenceli içeriklerle çocukların eğlenirken öğrenmesi hedeflenmiştir. Bu oyunlar aracılığıyla hayvan sevgisi, bilgiyi keşfetme arzusu, coğrafya bilgisi, girişimcilik ruhu ve araç-gereç kullanımı gibi muhtelif bilgi, duygu ve beceri kazandırma amacı ön plandadır.

Bir diğer eğlendirici içerik ödüllü bilmecelelerdir. Her sayıda yer verilen bilmecelelerin, bir yandan çocukların zekâ gelişimine katkıyı, diğer yandan ödüllü çocuklarda merak uyandırmayı amaçladığı söylenebilir. Ancak bilmecelelerin hedef kitleye uygunluğu pek düşünülmemiş gibidir.

Derginin Eğitsel Açıdan Değerlendirmesi

Okulöncesi kademesi için bilinen ilk dergi olması yönüyle önem arz eden *Çocuk Dostu*'nun, günümüz pedagojik gelişmeleri ve çocuk yayıncılığı açısından incelenmesi, çocuklara yönelik süreli yayınlarda bulunması gereken özellikler bakımından değerlendirilmesi önemlidir. Bu değerlendirme, genel söylem, çocuğa görelilik, amaç-içerik uyumu ve sakıncalı mesajlar olmak üzere başlıca dört açıdan ele alınabilir.

Derginin Genel Söylemi: Dergi uygun içeriklerle o dönemin ihtiyaç duyulan insanını yetiştirme sürecine okul öncesinden başlayarak katkı sunmak amacıyla hazırlanmıştır. Hedeflenen insan tipinin bilgili, beceri sahibi, girişimci, dürüst, vatansever, çalışkan olmasının arzulandığı düşünülürse, okul öncesinden başlayarak çocuklara bu özellikleri kazandıracak içerikler sunulması bu amaçla uyumludur. Hedeflenen insan tipinin bazı özellikleri, sunulan içerikte kendini göstermektedir. "Küçük Turgut'un El İşleri" (1914:3/1-3) başlıklı hikâyede ideal Türk çocuğunun modeli (prototip) olan Turgut'un çalışkanlığına, elinden her işin geldiğine, büyüklerinin sözünü dinleyen ahlaklı, iyi yürekli, doğru sözlü oluşuna vurgu yapılmıştır. Bu nitelikler dönemin hedeflenen insan tipinin özelliklerindedir. "Bakkalcılık Oyunu" (1914:5/1-4) da model insan tipinin bir başka özelliği olarak aynı zamanda ticareti bilen, girişimci kişiliği teşvik anlamında nakledilmiştir. "Yeşil Filizler" (1914:6/3-5) başlıklı hikâyede, model insanın bir başka özelliğinin kolektif bir şura sahip olması teması işlenmiştir. Hikâyede yeşil filizlerin gelişip meyve vermesi, çoğun büyüüp ülkesine hizmet etme arzusu ile ilişkilendirilmiş, bunun için bilgili, çalışkan, üretken olmanın gerekliliği işlenmiştir. Bu özelliklerinin yanında "Piyano Önünde" (1914:9/2-4) başlıklı hikâyede dönemin çağdaş insanın özellikleri arasında sayılan piyano çalma becerisi de özendirici bir anlatımla sunulmuş, kapakta verilen "piyano öğrenen çocuklar resmi" ile de anlatım pekiştirilmiştir. Batılı değerlerin yanında milli hislerle de donatılmış bir kişiliğe vurgu anlamında yer verilen "Ben Büyük Bir Zabit Olacağım" (1914:11/2-3) başlıklı hikâyede amacın, çocukların dikkatini, dönemin en çok ihtiyaç duyulan mesleği olan askerliğe çekmek olduğu söylenebilir. O dönemde zabitlik, sıradan bir meslek ve memuriyet değildir. Ülkenin siyasal, sosyal ve ekonomik sıkıntılarla boğuştuğu bir dönemde bir yandan memurluk zihniyetine karşı mücadele verilirken diğer yandan çocukların zabitliğe özendirilmesi bir çelişki gibi görünse de bu özendirilmenin arka planında zabitlik mesleğinin o günün koşullarında ülkenin geleceği için önemli görülmesi yatmaktadır. Ülkenin kırılan onurunun onarılması ve kaybedilen toprakların geri alınması ancak iyi yetişmiş, vatanperver askerlerle mümkün olacağı düşünülmüştür. O nedenle askerlik önemsenmiş, bu tür içeriklerle yüceltilmiş ve çocuklara sevdirmeye çalışılmıştır.

Çocuğa Görelilik Boyutu: Dergi çocuğa görelilik açısından başlıca; görsellerin çocuk için uygunluğu, içeriğin hayal gücüne olan katkısı, ruhsal ihtiyaçlarını karşılama düzeyi, dil gelişimine etkisi, sosyal ve duygusal gelişimini desteklemesi gibi muhtelif boyutlardan değerlendirilebilir. Dönemin zor şartlarına rağmen derginin; genel görünümü, boyutları, görselleri, yazı boyutu, satır aralıkları, cümlelerin uzunluğu, dil ve anlatımı, konuların ilgi çekiciliği, ana düşüncenin kolay kavranır olması, kahramanları, edebi tür bakımından çeşitliliği ile oldukça nitelikli olduğu söylenebilir. Kullanılan resim ve figürler yeterli olmasa da hedef kitle açısından uygun oldukları söylenebilir. Yeterlilik konusu derginin yayımlandığı dönemin imkân ve şartları dikkate alınarak değerlendirilmelidir. O zamanın baskı tekniklerinin resimleri basmada gerektirdiği maliyetin yanında uygun görsellerin bulunmasının da ayrı bir maliyet konusu olduğu hatırdan uzak tutulmamalıdır. Bununla birlikte dönemin bazı çocuk dergileri ile kıyaslanacak olursa görsellik konusunda derginin cömert davrandığı söylenebilir. İçerikte anlatımı zenginleştirici görsellere sıklıkla yer verilmiştir. Çocukların zihinsel, ruhsal ve fiziksel gelişimine aykırı olmayan, gerçek hayatla bağlantılı bilgi ve görgü kazandırıcı, eğlendirici ve dinlendirici içeriklerle doğa, hayvan, insan, vatan, millet sevgisini işleyen konulara yer vermesi, şiddet, nefret, düşmanlık gibi olumsuz duygulara sürükleyecek içeriklerden de uzak kalması, dergi yöneticilerinin çocuğa görelilik açısından duyarlı davrandığının göstergeleridir.

Hikâyelerde genellikle çocukların seviyesine uygun, basit ve sade bir anlatım hakimdir. Sadelik hikâyenin örüntüsünde de görülür. Hikâyeler çocuğun öykünerek özdeşim kuracağı bir kahraman ve uzak duracağı olumsuz figür etrafında örüntülenmiştir. Her bir hikâyede aktarılmak istenen değer kahramanla özenle bütünleştirildiği, genellikle çocuğun hikâye kahramanının büyüüne kapılarak ilgili değeri özümsemesine imkân verecek bir anlatımla sunulduğu görülür. Olaylar örgüsü, ayrıntıdan uzak, çocuğun zihninde kolaylıkla canlandırabileceği, hikâyedeki ana temaya kolayca odaklanacağı sadeliktir.

Hikâyelerde kullanılan harflerin ve satır aralıklarının -ilk iki sayı hariç- çoğu zaman okul öncesinden çok ilkökul seviyesi için uygun olduğu söylenebilir. Kullanılan harflerin Osmanlı alfabesi olduğu düşünülürse bu konuda kesin bir yargının ortaya konulması da kolay değildir. Bununla birlikte anlatımda kullanılan kelimeler çoğunlukla çocuğun kelime haznesini geliştirmeye elverişli olarak seçilmiştir. Anlatımdaki yalınlık, tiplerin az olması verilen mesajın sadeliği çocuğun işini kolaylaştırıcıdır. Bazı hikâyelerde çocukların seviyesini aşacak anlatımlar yararlı olmaktan uzaktır. “Boyundan büyük işler yapan” tiplerin çocuğa fayda yerine zarar verebileceği düşünülmemiş gibidir.

Kısa tutulan hikâyelerde betimlemelerin özlü ve genellikle resimler eşliğinde verilmesi, dönemin baskı imkanları açısından zor ve maliyetli olmasına bakılmadan pedagojik kaygılarla olabildiğince kullanıldığı görülmektedir. Kullanılan resim ve figürler de çocuklar için olabildiğince sevimlilerden seçilmiş gibidir. Bazı hikâyelerde sayfanın tamamıyla süslenmesi maliyet hesaplarından ziyade çocukların ilgisi ve mesajı ulaştırma kaygısının ön planda tutulduğunun bir ifadesidir.

Sık olmamakla birlikte yayımlanan şiirlerle çocuklarda sanat zevki uyandırma yanında eğlenerek öğrenmelerinin hedeflendiği söylenebilir. Bu amaçla seçilen şiirlerde basit anlatım ve ölçülü tür tercih edilmiştir. Çocukların idrakine uygun, gündelik hayattan somut anlatımlar tercih edilmiş, imgesel anlatımdan olabildiğince uzak durulmuştur.

Amaç-içerik Uyumu: Bu dönemde çocuk dergileri için düzey tutturma meselesi önemli bir sorundur. Dönemin çocuk dergilerinde kullanılan yazı karakteri, dil ve üslup, sunulan içerik ile hedef kitlenin düzeyi konusunda zaman zaman uyumsuzluklar gözlenmesine rağmen *Çocuk Dostu* yöneticilerinin bu konuda oldukça duyarlı davrandığı söylenebilir. Anaokulu veya ilkökul düzeyine göre seçilmiş içeriğin okuyucu için gittikçe amaca daha uygun hale geldiği gözlenmektedir. Aktarılan materyal, kullanılan dil ve yazıların sıkıştırılmadan ve resimler eşliğinde sunulması dergiyi görsel açıdan güzelleştirmiştir.

Çocuklara yönelik yayınlar, çocuğun kelime hazinesini zenginleştirmede, dil kullanımının geliştirilmesinde en etkili araçlardandır. Bunun için çocuk edebiyatı ürünlerinin kolayca anlaşılır olması ve çocuğun seviyesine uygun yeni kelimeler deyimler, ikilemeler, mecaz anlatımları öğrenmesine aracı olması beklenir. Bunun da en elverişli türü hikâye ve masallardır. Dergide yer verilen hikâyelerde bu duyarlılık gösterilmiştir. Hikâyelerin üslubuna bakıldığında, öykülerin düzgün ve kurallı cümlelerle, çocukların dikkatinin dağılmasına fırsat vermeyecek canlılıkta, verilmek istenen mesajın kolayca anlaşılmasına yardımcı olacak nitelikte kurgulandığı dikkat çeker. Olumlu ve olumsuz değer, tutum ve davranışların, çocukların seviyesine uygun olarak kahramanlar üzerinden verilmesi hikâyelerde temel amaç olarak belirlenmiş gibidir. Dönemin şartlarında çocukluk algısı ve çocuklara yönelik literatür eksikliğine rağmen dergi yöneticilerinin içerik seçiminde özenli davrandıkları anlaşılmaktadır.

Dergide yer verilen içeriklerde temel kaygı, kazandırılmak istenen duygu ve düşünceler, önemsenen değerlerdir. Hikâyelerin kahramanları kültürel değerlerin taşıyıcısı, sevgi ve merhameti öğütleyen, akıl yürütmeyi teşvik eden karakterlerdir. Bunlar çocuğun yakın çevresinde her gün görebileceği ve kolayca zihninde canlandırabileceği türden kahramanlardır. Bu kahramanlar aracılığıyla çocuğun anlayacağı seviyede,

kelime sayısı fazla olmayan, tek özne ve yüklemden oluşan sade, akıcı, keyifli anlatımlar onlarda edebi zevk, araştırmacı bir kişilik kazandırmaya yardım edicidir. Bir örnek olarak “Dünyayı Dolaşanlar” (1914:3/5-7) başlıklı hikâyede çocuklarda farklı mekanlar görme arzusu uyandıracak canlı anlatımlar vardır. Hikâyede çocuklar hayallerinde farklı kıtalarda dolaşarak dünyayı tanımakta, ilgilerini çekecek değişik bilgi ve kültürlerle tanışmaktadırlar.

Hikâyelerde dikkat edilen hususlardan biri de düşmanlık, nefret, şiddet, karamsarlık, kötü alışkanlık gibi olumsuz duygulara sürükleyecek içeriklerden genellikle uzak olmalarıdır. II. Meşrutiyet yıllarının olumsuz psikolojik ortamında diğer çocuk dergilerinde vatan bilinci oluşturma, çok çalışıp güçlü olmak gibi iyi niyetlerle sıklıkla yansıtılan kin, intikam, nefret, düşmanlık gibi olumsuz duygularla yüklü içerikler *Çocuk Dostu*'nun sayfalarında yer almamıştır. Bu durum dergi yöneticilerinin bilinçli tercihi ve duyarlılığının bir sonucu olarak değerlendirilebilir.

Sakıncalı Mesajlar: Okulöncesi kademesinde çocuğun kişiliğinin önemli ölçüde temellerinin kurulduğu düşünüldüğünde, bu dönemde çocuğa sunulacak materyallerin doğurabileceği sonuçların iyi hesaplanması gerekir. Aldığı görsel veya işitsel mesajları herhangi bir eleştiri süzgecinden geçirme melekesi bulunmayan miniklerin bu körpe çağda kişiliklerinin temeli olumsuz veya yanlış mesajlarla kurulması, ileride tafisi imkânsız sakıncalar doğurabilir. O nedenle içeriklerde ana düşünceyi çocuğa neler katacağı, olaylar örüntüsü içerisinde ana düşünceyle çelişecek, tutarsızlıklara sevk edecek unsurların bulunup bulunmadığı, onun gelişim sürecine, duygusal dünyasına zarar verip vermeyeceği çok iyi hesaplanmalıdır. Bu da bir uzmanlık işidir. Dergi yöneticileri bu konuda duyarlı davranırsa da hedef kitle açısından olumsuz mesaj taşıyan içeriklere kısmen rastlanmaktadır. Örneğin, “Güzel Gezintiler” (1914:4/2-4) hikâyesinde köpek üzerinden hayvan sevgisi aşılama yönelik mesajlar yanında, bahçeye girebilecek yabancı çocukların elbiselerini parçalayıcı, ısırıcı olarak nitelendirilmesi bu sevgiyi olumsuz etkileyici türdendir. “Kukla Oyunu” hikâyesinde (1914:7/5-8) oyunun kahramanı İbiş’in kukla köpeğe şiddet uygulaması, yumurta taşıyan çocukları korkutup zarar vermesi gibi pek çok zararlı davranışın gülünecek şirinlikler olarak sunulması pedagojik açıdan sakıncalıdır. “Cüceler Alemi” şiiirinde (1914:9/4) cüceler alemine ilişkin korkutucu tasvirler çocuklar için uygun olmamıştır. “Çapkın Piliç” adlı hikâyede anlatımı güçlendirme adına kullanılan puro içen civciv görseli (1914:10/7) çocuklar için uygun olmadığı gibi hikâyede puronun nasıl içildiğine ilişkin ayrıntılı tasvir adeta özendiricidir. İngilizceden çeviri “Geveze Kurbağa” (1914:11/3-6) adlı fablda gevezeliğin sakıncası, uygun ve yerinde konuşmanın önemi anlatılırken, kazların yardımıyla bir kaplumbağanın yükseklerle çıkması ancak çenesini tutamayıp düşüp paramparça oluşuna ilişkin tasvir sevimli değildir. “Küçük

Hikâye”de (1914:12/5-7) bir köpeğe eziyet eden çocuğun elbisesinin yırtılması ve kirlenmesi sebebiyle annesi tarafından cezalandırılması, cezanın hayvana eziyetten değil elbisesinin yırtılıp kirlenmesi sebebiyle olması yanlış bir mesaj olduğu gibi, ceza olarak şiddete başvurulması ayrıca sakıncalıdır. Hikâyenin sonunda “melek okuyucularım, Neriman’ın o akşam yediği dayakların acısından ne kadar çok ağladığını benden sormazsınız değil mi?” cümlesiyle bağlanması, şiddeti meşrulaştırıcı olup pedagojik açıdan sakıncalıdır. “Kedi ile Papağan” (1914:13/3-7) başlıklı masalda açgözlü bir kedinin başına gelenler gerçek üstü abartılı bir şekilde anlatılmıştır. Masal, gerçeğe uygun olmayan anlatımlarla çocukta hayal gücünü olumsuz etkileyecek, hayal ile gerçeği birbirine karıştırmaya ve hayali korkular geliştirmesine sebep olacak türden bir içeriğe sahiptir. Bu anlatımın çocuklar için ürkütücü olduğu ve pedagojik açıdan uygun olmadığı söylenebilir.

Tartışma ve Sonuç

Osmanlı’da Tanzimat öncesinde başlayan modernleşme çabalarının eğitimle başarıya ulaşacağı inancı II. Meşrutiyet yıllarında güç kazanır. O dönem problemlerin kaynağı olarak görülen eğitim aynı zamanda çözümün de adresi kabul edilmiştir. Ülkenin kurtuluşu “yeni bir nesil yetiştirmek” ile mümkün görülmüştür. Dergi yöneticileri bu genel kabule uygun olarak sürece katkıda bulunmaya yönelik yayın politikası izlemişlerdir. Birçok çocuk dergisinin yanında *Çocuk Dostu* adıyla farklı bir hedef kitleye yönelik yeni bir çocuk dergisinin çıkarılması eğitimin gücüne olan inancı göstermektedir. Dergide, yazılı-görsel bütün muhtevasıyla çocukları eğlendirerek eğitmeyi ve öğretmeyi amaçlayan bir yayın çizgisi takip edilmiştir. Seçilen temalar okulda verilen eğitimi tamamlayıcı bir içerikle sunulmuştur. Amacını “çocukları eğlendirerek bilgilendirmek” üzerine kuran dergi, bunu son sayısına kadar devam ettirmiştir.

Osmanlı’da “muasırlaşma” kavramıyla ifade edilen modernleşmenin uzun vadede halka intikalinin en gerçekçi yolu olarak temel eğitim kurumları ve çocuklara yönelik süreli yayınlar önemslenmiş, “yeni bir nesil yetiştirme” ideali dönemin çocuk paradigmasına uygun bir yetiştirme tarzını öne çıkarmıştır. Eğitim sistemi öğrenci merkezli bir eğitim aktivitesiyle bir yandan ilgi ve merak uyandırarak çocukları bilgilendirirken diğer yandan da onları araştırmaya, incelemeye, düşünmeye, yorumlamaya yönlendirerek, ülkenin geleceğinde üstlenecekleri görevlere hazırlamayı amaçlamıştı. Bu bakımdan *Çocuk Dostu* dergisi, Tan’ın (1994) işaret ettiği 20. yy. çocuk paradigmasıyla uyum içindedir. Dergi eğitim sürecinin bir parçası olarak bu paradigmayla uyum içinde yayımladığı içeriğiyle okulun verdiği eğitime kendi alanında destek sunmak arzusundadır. Sayfalarında yer verdiği hikâye ve masallar, çocukların ilgisini çekecek, estetik zevklerini geliştirecek ve hayal güçlerini harekete geçirecek görsellerle süslenmiştir. Yazıyla anlatılması kolay olmayan karmaşık nesne ve olay-

ların kolayca kavramasında görsellerin büyük katkısı vardır. Bu görsellerin, çizgi ve resimlerin, metni yorumlama ve öğrenilenlerin kalıcılığını sağlama yanında çocukların hayal gücüne yaptıkları katkı ile de öne çıktıkları söylenebilir.

Çocuk dergilerinden, çocukların hoşça vakit geçirmelerine, dinlenirken öğrenip eğlenmelerine, bir takım zihinsel ve fiziksel beceriler kazanmalarına yardım edecek içerikler beklenir. Aynı şekilde küçük ve büyük kas gelişimine katkıda bulunacak çalışma, oyun ve hobi gibi uğraşlardan çocukları haberdar etmeleri de çocuk dergilerinin eğitsel görevlerindedir. *Çocuk Dostu*'nun kısa süren yayın hayatında bu konuda üzerine düşen sorumluluğu yerine getirdiği söylenebilir. Oyun ağırlıklı içeriklerin çocukların kolaylıkla bulabilecekleri basit araçlarla kurgulanması, bunlarla ilgili görsellere yer verilmesi, kesme-yapıştırma gibi zihin-el koordinasyonunu geliştiren, aynı zamanda drama tekniğini çağrıştıran etkinliklere yer verilmesi, dönemin eğitim anlayışında yeni yeni gündeme gelen yapılandırıcılığın erken görünümüleri olarak değerlendirilebilir. Bunun örneği, üçüncü sayıda (3:2-4) okuyuculardan, çeşitli görünümde kedi figürlerinden uygun olarak kesilecek parçaları bütünleştirmek suretiyle bir ürün ortaya çıkarmaları istenmesi gösterilebilir. Bu etkinlikte temel amaç çocuklarda el işi yoluyla zihni faaliyetlerin geliştirilmesidir ki, bu o dönemde yaygın olarak itibar gören Frobel'in oyun yoluyla öğrenme yaklaşımının bir yansımasıdır.

II. Meşrutiyet yılları şartlarında yayımlanmış bir çocuk dergisinin günümüz şartlarıyla kıyaslanması elbette söz konusu olamaz. Ancak derginin günümüz açısından değerlendirilmesi, o yıllardaki çocuk dergilerinin duyarlılıkları bakımından bir kanaat oluşturma imkânı verir. Nitekim dönemin çocuk dergilerinde en önemli sorunun, çocuklara yönelik literatür eksikliği olduğu dönemin çocuk dergilerine de yansımıştır. Devrin önemli yazarlarına çocuk dergileri için ısmarlanan yazılarda içerik, üslup, dil gibi çeşitli boyutlarda sıkıntılardan söz edilmekte, çare olarak Batılı yazarlardan tercüme yoluna gidildiği itiraf edilmektedir. Söz konusu çocuk dergilerinin önemli bir kısmının çocukların gelişim ve yaş seviyelerini, ihtiyaçlarını, dil gelişimini, kelime dağarcığını, ilgisini çekebilecek görseller hususunu dikkate almadan yayımlandıkları anlaşılmaktadır. *Çocuk Dostu* dergisinde genel itibariyle büyük ölçüde bu sorunlarla karşılaşılır. Seçilen görsellerin, çocukları ortak bir takım duygu ve düşüncelere taşıyacak ipuçları içermesi amaçlar açısından önemli bir ayrıntıdır. Dönemin tüm olumsuz şartlarına rağmen dergide kullanılan görsel öğelerin böyle bir ortak hayal ve düşünce dünyası oluşturmak amacıyla en uygun içeriğin seçildiğini söylemek mümkündür. Bazı görsellerin herhangi bir mesaj kaygısı gütmeyen, sırf görselliği artırmak amacıyla dergi sayfalarında yer alması istisnadır.

Çocuk Dostu, kısa hayatına rağmen okulöncesine yönelik ilk dergi olması bakımından Türk çocukluk tarihi açısından önemli yayındır. İttihatçı kadrolar tarafından

yayımlanmış olmakla birlikte Türkçü milliyetçi çizgisi pek belirgin değildir. Bireysel özellikler bakımından çocukların bilgili, beceri sahibi, girişimci niteliklerinin öne çıkarılması “ilerlemeci” bir eğitim anlayışının benimsendiğini, dürüst, ahlaklı, fedakâr, vatansever vatandaşlar yetiştirme kaygısının ön planda tutulması yetiştirmede “toplumcu” anlayışın da önemsendiğini göstermektedir. İçeriği ve işleviyle okulöncesi eğitimin toplumca benimsenmesinde aracılık yapmış olduğu söylenebilir. Dergi, dönemin erken çocukluk olgusu ve algısını değerlendirmede Türk çocukluk tarihi açısından önemli bir belgedir.

Öneriler

Çocuklar, ilgileri, psikolojileri, eğlenmeleri, beslenmeleri ve oyunlarıyla her zaman eğitimcilerin ilgi alanında olmuştur. Osmanlı dönemi süreli çocuk yayınları başta çocuk edebiyatı olmak üzere çeşitli boyutlarıyla çok sayıda araştırmaya konu olmuş, ancak çocukluk ve eğitim boyutu ihmal edilmiştir. Türk çocukluk tarihi açısından bu yayınların çocukluk ve eğitim açısından ayrıntılı olarak incelenmesi önemli bir ihtiyaçtır. Bu konuda yapılacak tekil çalışmalar, Tanzimat-Cumhuriyet ekseninde çocukluk anlayışının ana çizgilerinin ortaya konulmasına yardımcı olur. Bu tür çalışmalar, Cumhuriyet öncesi ile Cumhuriyet dönemi çocukluk ve eğitim anlayışına ilişkin karşılaştırmalı çalışmalara zemin hazırlayabilir. Ayrıca Türk çocukluk tarihinin çok önemli kaynaklarından olan bu süreli yayınların yeni Türk alfabesine aktarılması bu alanda çalışanlar için teşvik edici bir hizmet olacaktır.

Kaynakça

- Akyüz, Y. (2019). *Türk eğitim tarihi*. Pegem Yayınları.
- Akyüz, Y. (1978). Okula gazete sokan öğretmen Ali Süavi ve günümüz eğitiminde benzer girişimler. *Bellekten*, 42 (167), 437-445.
- Çepni, S. (Edt.) (2005). *Kuramdan uygulamaya fen ve teknoloji öğretimi*. Pegem Yayınları.
- Çocuk Dostu* (1330/1914). Necm-i İstikbal Matbaası.
- Çocuk Duygusu* (1329/1913). Nefaset Matbaası.
- Çocuk Dünyası* (1329/1913). Matbaa-i Kader.
- Dura, C. (2005). *Düşünme, araştırma yazma*. Ekin Kitabevi.
- Ekiz, D. (2003). *Eğitimde araştırma yöntem ve metotlarına giriş*. Anı Yayıncılık.

- Gurbetoğlu, A. (2021). II. Mahmut'un temel eğitimin zorunluluğuna ilişkin 1824 tarihli Talim-i Sıbyan Fermanı'nın çocuk hakları açısından incelenmesi. *Turkish Studies*. 15 (5), 2333-2356.
- Gurbetoğlu, A, Atlı, S. (2014). Kazım Nami Duru'nun okul öncesi eğitime katkıları ve Çocuk Bahçesi Rehberi adlı eserinin incelenmesi. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 15 (1), 225-243.
- Gurbetoğlu, A. (2007). *II. Meşrutiyet Döneminde yayımlanan çocuk dergilerinin eğitim açısından incelenmesi (1908–1918)* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Gürsoy, Ü. (1999). *II. Meşrutiyet Dönemi dergileri üzerine bir araştırma*. Bizim Büro Basımevi.
- Karasar, N. (2003). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Nobel Yayınları.
- Koloğlu, O. (1992). *Osmanlı'dan günümüze Türkiye'de basın*. İletişim Yayınları.
- Kür, İ. (1991). *Türkiye'de süreli çocuk yayınları*. Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Nüzhet, S. (1931). *Türk gazeteciliđi*. Devlet Matbaası.
- Okay, C. (1999). *Eski harfli çocuk dergileri*. Kitabevi Yayınları.
- Över, S. (2013). *Çocuk Dostu isimli eski harfli çocuk dergisinin yeni alfabeye aktarımı ve incelenmesi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon.
- Şimşek, H. (2002). *Tanzimat ve Mutlakiyet Dönemi çocuk dergilerinin eğitim açısından incelenmesi* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Şimşek, H. (2001). XIX. yüzyıl çocuk dergiciliği ve eğitsel işlevleri üzerine. *Milli Eğitim Dergisi*, 151.
- Şirin, M. R. (2007). *Çocuk edebiyatı eleştirel bir bakış*. Kök Yayıncılık.
- Tan, M. (1994). *Çocukluk: dün ve bugün*. Onur, B. (Edt.), Toplumsal tarihte çocuk. (s 11-30). Tarih Vakfı Yurt Yayınları

Taşdelen, V., ve Tuncer, B. (2017). Okul öncesi dönemdeki öğrencilerin eleştirel ve yaratıcı düşünme düzeyleri. *Türk- İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi* (TİDSAD) 4 (13), 523-565.

Yıldırım, A., ve Şimşek, H. (2011). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Seçkin Yayınevi.